

حکایت وقف‌های مبارک

قدیم را دست خیر ر سان عده‌ای واقف فراهم می کرده است. آنچنان که حتی تورق اسنادی که قدمت آن گاهی به بیش از نیم قرن می‌رسد، اما تأثیر کلمات سیاهه شده بر آن تا هنوز خوانا و ماناست، حظی دارد ناگفتنی. اسنادی که با نام وقف‌نامه‌های ماه رمضان، فهرست شده و طبق تأکید و وصیت واقف باید به مصرف ماه مبارک رمضان می‌رسیده‌اند. درآمد این اسناد وقفی صرف اموری چون برگزاری مراسم شب‌های قدر، قرائت قرآن، مراسم افطاری و چگونگی برپایی جشن عید فطر در حرم مطهر می‌شد.

دارد. این واقف ۵ دانگ تمام مزرعه خیرآباد محراب‌خانی معروف به محمودآباد، ۲ دانگ فئات درویش بیگ و مقداری زمین در مشهد را برای آستان قدس رضوی وقف کرده که دارای مصارف متعددی از جمله ایام سادات، نایب‌الزبارة و فقرا و مستمندان است. در وقف‌نامه او آمده که «حلیم ماه رمضان برای مستحقان و در صورت اضافه دیگر اوقات سال، چهل نایب سادات و ملیوس و ماکول آن‌ها در صورت اضافه قلم و دوات، نایب‌الخدمه و نایب‌الزبارة (دوتومانی)، موقوفه (محمود بیگا) تا هنوز که ۲۲۲ سال از آن می‌گذرد، اجرا و درآمد هر ساله آن صرف افطاری دادن به فقرا و مساکین در ماه مبارک رمضان می‌شود. برای نمونه سال گذشته از درآمد این موقوفه ۱۸ هزار نیازمند در ماه مبارک رمضان با حلیم و دیگر غذاها پذیرایی و اطعام شده‌اند.

● وقف‌نامه آقا بشارت

قدمت وقف‌نامه آقا بشارت به رمضان سنه ۱۱۲۶ هجری قمری بازمی‌گردد که طبق آن واقف خواسته تا مایملک اهدا شده‌اش، صرف اموری چون «مدد خرج زوار عتبات و عالیات، قسمت به سادات و طلبه علوم، تعزیه سیدالشهدا، انداختن یخ در سقاخانه و اطعام مؤمنین و مؤمنات» در ماه مبارک رمضان شود.

ناگفته نماند که از قبل این موقوفات، در دوران صفویه در روز ۲۱ ماه رمضان برنامه روزه‌خوانی و مراسم نخل‌بندی وجود داشته است. افزون بر این در پایان ماه مبارک رمضان و روز عید فطر به شکرانه یک ماه عبادت، جشن باشکوهی همراه با آداب ویژه در حرم رضوی برگزار می‌شده است.

● موقوفات رضانی عهد صفوی

عمر قدیمی‌ترین وقف‌نامه موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی به سال ۹۳۱ هجری قمری یعنی دوره صفویه بازمی‌گردد. دورانی که باید آن را عصر شکوفایی وقف در ایران به ویژه مشهد دانست. در واقع با رسمی شدن مذهب شیعه در دوره صفوی وقف جانی دوباره گرفت و وجود مرقد مطهر حضرت رضا (ع) سبب شد تا مشهد، نقطه اصلی حضور واقفان و مصارف وقفی به ویژه وقف‌نامه‌های ماه مبارک رمضان باشد. برای نمونه در یکی از این اسناد که عدد ۱۰۱۱ هجری قمری روی آن مهر و نام ماه مبارک رمضان بر آن سیاهه شده، «کنج علی خان زیگ، حکمران کرمان دستور داده است تا درآمد موقوفاتش صرف حفاظ، مودنان، فراشان، جاروگشان، روشنایی حرم، خرید جانمازی، فرش، دستمزد طلاب علوم دینی و خدام آستانه شود.

ناگفته نماند که وقف برای بیست و یکم ماه رمضان را «ابوالحسن» صاحب نسق و امین کل آستانه در سال ۱۱۳۷ هجری قمری با اهدای یک باب مزرعه و حمام بنیان گذارد و به پیروی از او، در دوره شاه‌طهماسب دوم نیز وقف برای روزه‌خوانی از سوی «میرزا محمد مؤمن» وزیر شاه، انجام شد. همچنین ۱۳ موقوفه بزرگ از اواخر حکومت شاه سلیمان و شاه سلطان حسین صفوی برجای مانده که ۲ مورد آن موقوفه ماه مبارک رمضان است.

● وقف‌نامه ۳۰۰ ساله محمود بیگا

یکی از این دو وقف‌نامه به «محمود بیگا» ناظر بیوتات آستانه تعلق دارد که اجرای دستورالعمل مندرج در آن از رمضان ۱۱۲۰ هجری قمری آغاز شده است و تا کنون ادامه

● موقوفات رضانی عصر افشاری

با روی کار آمدن حکومت افشاری و پس از تاج گذاری نادر، شرایط درباره موقوفات با تغییراتی روبه‌رو و از تعداد آنان به شدت کاسته می‌شود. طبق اسناد در این دوره تعداد موقوفات از ۱۹۰ مورد دوره صفوی به ۱۵ موقوفه می‌رسد. این روند پس از مرگ نادر و بر تخت نشستن علی‌شاه بهبود یافته و روال دوره صفوی را پیش می‌گیرد. او خود در سندی که از رمضان سال ۱۱۵۰ هجری قمری باقی‌مانده، مبلغ ۵۵۳ تومان را صرف امور حرم در شهر مبارک می‌کند.

● موقوفات رضانی دوره قاجار

دیگر اسناد وقفی دوره قاجار که موضوع مصرفی آنان ماه مبارک رمضان است، به اموری چون خرج برگزاری جشن میلاد امام حسن مجتبی (ع)، برپایی مراسم احیا در حرم، برگزاری مراسم قدر، روزه و قرآن‌خوانی ماه مبارک رمضان، روشنائی شبانه‌روزی حرم برای استفاده مردم و اطعام مسکینان و نیازمندان اشاره داشته‌اند و پذیرایی از این افراد در مهمان‌سرای حضرت انجام می‌شده است.

در دوره قاجار به مهمان‌سرای حضرت (ع)، «کارخانجات مبارکه» می‌گفتند که به ۲ بخش «کارخانه مبارکه زواری» (ویژه پذیرایی از زوار) و «کارخانه مبارکه خادمی» (ویژه پذیرایی از خادمان) تقسیم می‌شده است. طبق اسناد باقی‌مانده، کارخانه مبارکه زواری در همه شب‌های ماه مبارک رمضان باز بوده و کارکنانش از زائران پذیرایی می‌کرده‌اند. برای همین کارکنان کشیک حرم به خانه نمی‌رفتند و در محل کارخانه خادمی افطار می‌کردند. جالب است که به‌اندیش در این اسناد حتی نوع غذا و چگونگی پذیرایی از

میهمانان هم نوشته شده است. به عنوان مثال بر اساس فصول مختلف سال غذاهایی چون قورمه، بورانی، بادمجان، آش، پلو با گوشت، پنیر، ماست، انواع میوه، شربت سکنجبین، حلوا و شیرینی در فهرست طبخ قرار می‌گرفته و پرداخت هزینه تهیه این مواد غذایی نیز بر عهده آستان قدس رضوی بوده است. همچنین برپایی جشن میلاد امام حسن مجتبی (ع) در نیمه ماه رمضان پس از اذان مغرب در ایوان طلای صحن قدیم برپا می‌شده که در آن از میهمانان با شربت و شیرینی پذیرایی می‌کرده‌اند. در این شب تمام صحن‌های حرم چراغانی می‌شده است.

● وقف‌نامه شهربانو بیگم

در این موقوفه که به سال ۱۲۱۳ هجری قمری باز می‌گردد، شهربانو بیگم، شش دانگ مزرعه ده مظفر را وقف کرد تا صرف تأمین سوخت حرم مطهر رضوی و مسجد جامع گوهرشاد کند. این بانو همچنین در وقف‌نامه‌اش، بخشی از درآمد املاکش را صرف امور ماه مبارک رمضان و لیالی قدر کرده و خواسته است در این ایام سوخت و روشنایی مسجد بالا سر مبارک برای استفاده مردم (به گونه‌ای که دو چراغ تا صبح روشن باشد) تأمین شود.

● وقف‌نامه مصطفی قلی‌خان افشار

مصطفی قلی‌خان افشار، هم یک زوج از ۹ زوج مزرعه خین عرب را در سال ۱۲۷۵ هجری قمری وقف حرم مطهر رضوی کرده

تا درآمد آن صرف خادمان حضرت رضا (ع) و قهوه کشیک‌خانه خدام و منسوبان و کارکنان شود و اگر چیزی اضافه آید در ماه مبارک رمضان در اول افطاری، صرف چای و قند کشیک‌خانه مبارک شود. نماند در این گونه وقف‌نامه‌ها نام خادمان ذکر شده، اما بازتاب این عمل خیر به مردم می‌رسیده است. برای نمونه در دوره قاجار مؤذنان موظف بودند ۴ ساعت از شب گذشته با حضور در گلدسته‌های حرم، هم‌صدا یا یک‌دیگر به ذکر مناجات بپردازند. از آنجا که در این دوران شهر وسعتی نداشته و حرم نقطه مرکز این دایره بود، نوای مناجات‌خوانی از همه شهر شنیده می‌شده است، بنابراین شب‌زنده‌داران می‌توانستند، همان‌طور که از شنیدن مناجات آرام می‌گیرند، زیر لب نیز آن را زمزمه کنند. این کار تقریباً چیزی شبیه به باز کردن پیچ رادیوهای امروزی و دم گرفتن با نوای تذکره‌خوان بوده است.

● وقف‌نامه میرزا حسین محرر

در وقف‌نامه میرزا حسین محرر که سنه ۱۲۸۱ نوشته شده، یک زوج ۶ زوج مزرعه حجی‌آباد، یک ششم از دو ربع و نیم قلعه مهدی‌آباد، سه خمس دو حجرطاحونه واقع در کنار نهر شاهی، سه خمس اشجار بالای جوی و پایین جوی طاحونه مزبور، اراضی میان باغ و مساحت سه جریب و هفتاد جویه میمی واقع در پشت نهر شاهی

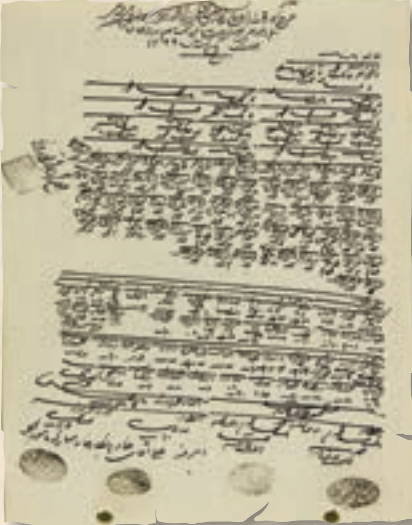

اجرای وقف‌نامه ۳۰۰ ساله محمود بیگا که افطار ماه مبارک رمضان در حرم از درآمد موقوفات او است

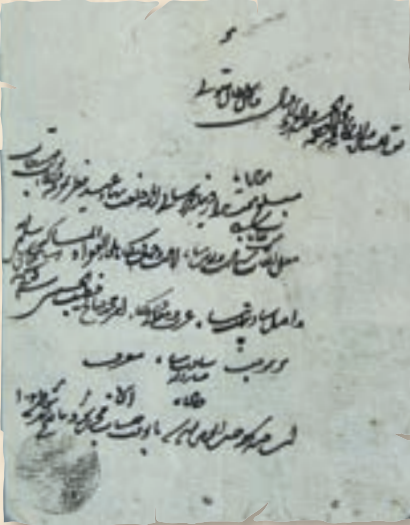
وقف آستانه شده است تا هر ساله یک ثلث درآمد موقوفات مزبور صرف افطاری طلاب، فقرا و مساکین در ماه مبارک رمضان شود. ● وقف‌نامه سلطان حسین میرزا نیرالدوله

در یکی از این وقف‌نامه‌ها که سال ۱۳۱۶ قمری مهر شده، مرحوم سلطان حسین میرزا نیرالدوله، رقبات بسیاری را در نیشابور وقف و وصیت می‌کند که درآمد آن صرف اموری مانند روشنائی حرم مطهر رضوی و روزه‌خوانی شود. در این بین، بخشی از درآمد این موقوفه باید همه ساله صرف روزه‌خوانی در بعد از ظهر ۳ روز قدر ماه مبارک رمضان بر سر مقبره واقف و همچنین اهدای مبلغی به فقرای زوار و غیر زوار، سادات و غیر سادات مستحق در روز بیست و سوم رمضان شود.

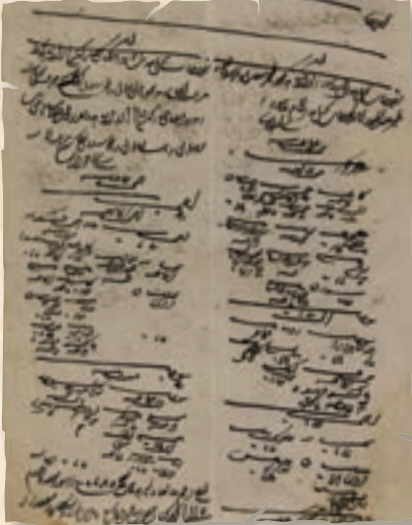
در این اسناد، درباره چگونگی برپایی مراسم شب‌های قدر نیز اطلاعاتی درج شده است. این شب‌ها باید تمامی صحن‌ها تا صبح روشن می‌بوده و نفازه‌نوازی و نواختن طبل ممنوع بوده است. سنت وقف در دوره پهلوی با فراموشی و حتی از بین رفتن موقوفات روبه‌رو می‌شود اما این دوره تاریک با انقلاب اسلامی به پایان می‌رسد و سنت وقف به ویژه وقف‌های ماه مبارک رمضان احیا می‌شوند.

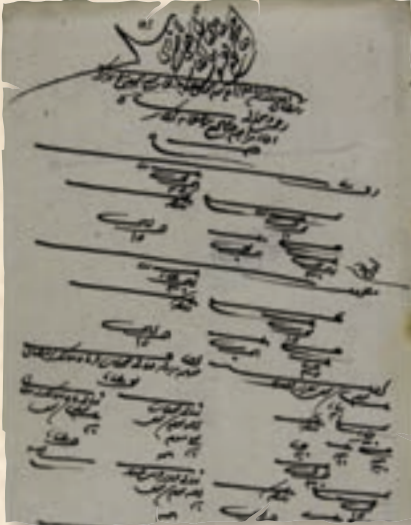
صورت مواد غذایی تهیه شده برای ماه رمضان ۱۱۹۹ قمری

اعطای خلعت به محمد صالح حسینی برای عید فطر ۱۰۲۱ قمری

لیست هزینه برپایی مراسم نخل‌بندی ۲۱ رمضان ۱۱۱۷ قمری

دستور روشنائی حرم در شب‌های ماه رمضان ۱۱۴۷ قمری

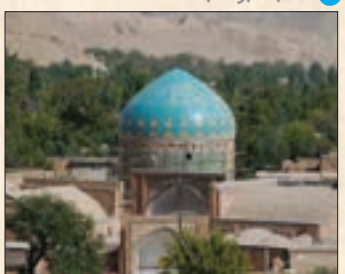
پذیرایی از زائران حرم مطهر رضوی در عید فطر ۱۱۸۰ قمری

ز راه کلات است آهنگمان

به مناسبت ۵۵ سالگی ثبت آثار تاریخی و میراثی کلات نادر

در سراسر دژ خودنمایی می‌کرده است. «مجدالاسلام کرمانی»، از مشروطه‌خواهان قاجاری که مدتی به کلات تبعید شده بود، در کتاب سفرنامه کلات در توصیف ورود و خروج از دربند ارغون‌شاه می‌گوید که برای رفت‌وآمد به کلات باید بلیت خروج گرفت، وگرنه قراول‌ها و محافظان دربند مانع می‌شوند. بلیت هم قطعه کاغذی بود که به‌قول وی حاکم روی آن می‌نوشت: «فلاتی از فلان دربند عازم است، مانع او نشوید.»

● مسجد کبود گنبد

شهر کنونی کلات خیابانی بلند و موازی رودخانه است که زندگی اطراف آن جریان دارد. مسجد کبود گنبد نیز در نزدیکی عمارت خورشید در انتهای شهر است. این مسجد یگانه یادگار تاریخی کلات است که می‌توان از کاشی‌کاری در آن سراغ گرفت. عده‌ای ساخت

● حوض انبارهای قریه خشت

پیش از آنکه قصد رفتن به بند نادری را داشته باشیم، ۲ کیلومتر پس از کلات، سمت چپ جاده‌ای است که ما را به سمت کوه و ارتفاعات و روستای خشت هدایت می‌کند. پس از چند گردنه روستا نمایان می‌شود. روستای

خشت ۳ اثر تاریخی مهم دارد: حوض انبارهای ذخیره آب، آقامتگاه نادر که امروز فقط بقایای دیوارهای سنگی‌اش مانده و بنایی موسوم به آس‌یاد خشت.

به‌دلیل ارتفاع زیاد منطقه، تأمین آب از طریق رود یا چاه و قنات ممکن نبوده است. در نتیجه ابتکار حوض‌انبارهای فراوان در دوره افشاری مایه برآبی منطقه بوده است؛ حوض انبارهایی که با آب باران و برف پر می‌شده است. تعداد زیاد حوض انبارها باعث شده است که ساکنان این مکان را به‌نام قطار حوض بشناسند؛ ناگفته نماند که این نوع ویژه حوض‌انبار در سراسر دژ طبیعی کلات پراکنده است و عده‌ای تعداد آن را در این «دژ خدای آفرین» ۳۶۵ یاد می‌کنند. مجدالاسلام اما در زمان تبعیدش، تعداد حوض انبارهای فعال این منطقه را سه چهار عدد بیان می‌کند.

● سد نادری

پس از خروج از شهر کلات، دنباله رود کلات ما را به بند نادری می‌رساند. برخی بند نادری را به دوره افشاری نسبت می‌دهند و برخی بنا به شواهدی مثل اندازه آجرها و سبک ساخت آن می‌گویند که به احتمال این سازه آبی مربوط به دوره سلجوقی است و در دوره

● قلعه فرود

بنای دیگر؛ قلعه فرود است که در شمال کلات و در یک کیلومتری روستای گرو در ارتفاع و داخل دژهای طبیعی کلات، در دوره افشاری ساخته شده است. همه این بناهایی که نام بردیم در فهرست آثار ملی در مجموعه آثار دوره افشاری ثبت شده‌اند، دوره‌ای که بی‌تردید زمان رونق و شکوفایی کلات بوده است، کلاتی که به‌یقین هنوز ظرفیت‌های نهفته تاریخی فراوانی دارد.